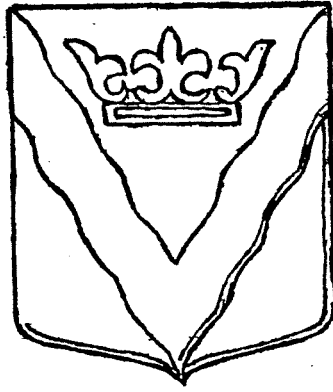
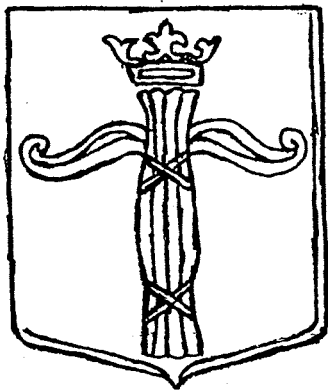

HISTORIK ÖVER SVÄRDSJÖ, SVARTNÄS SAMT
ENVIKENS SOCKNARS BESPARINGSSKOGAR

Skogshistoriakursen våren 1997

Åsa Norling jk 93/97

Inledning

Vid storskiftet inom Kopparbergs (numera Dalarnas) och Gävleborgs län avsattes i många socknar delar av de tilldelade skogsanslagen som besparingsskogar. Dessa besparingsskogar skulle, enligt beslut från Kungl. Maj:t, avsättas för vederbörande sockens jordägande socknemäns gemensamma räkning. Tidigast av de besparingsskogar som bildades på detta sätt var besparingsskogen i Svärdsjö socken i Dalarna. Denna skog avsattes efter Kungl. Maj:ts beslut den 9 november 1861 (Backlund 1957). Syftet med den här essän är att få en överblick över hur avsättningen gick till, hur jordägarna i socknen reagerade samt vad som hände med skogen sedan besparingsskogen bildats.

Mitten av 1800-talet var en brytningstid mellan gammalt och nytt, mellan den gamla naturhushållningen och den nya penninghushållningen. Genom 1842 års folkskolestadga hade Sverige fått en obligatorisk folkskola, även om undervisningen inte skulle komma igång ordentligt förrän i slutet på 1840-talet. Den första ångsågen anlades 1848, det första sågverksbolaget bildades 1855, den första järnvägen byggdes 1856 och år 1857 erhöll Kopparberg & Hofors Sågbolag tillstånd av sockenstämman i Svärdsjö att anlägga flottled i vattendragen mellan sjöarna Ljugaren och Amungen (Backlund 1957).

Storskiftet i Svärdsjö socken

I Svärdsjö socken pågick storskiftet av inägomarken 1849-57, skiftet av skogsmarken var färdigt först 1864 (Boström 1962). Storskiftet innebar att små åkerlappar, som tidigare varit spridda över ett större område, sammanfördes till större enheter, och att skogen som ägdes gemensamt av skifteslagen delades upp på de olika ägarna. Samtidigt beslutade alltså Kungl. Maj:t om avsättande av vissa skogsområden för socknemännens gemensamma räkning.

Den sjunde maj 1848 upplästes från predikstolen i Svärdsjö kyrka "Kongl. Maj:ts nådiga brev" från den sjuttonde mars samma år rörande beviljat statsanslag för storskiftets verkställande i Svärdsjö socken. På dagen ett år senare, den sjunde maj 1849, höll lantmätaren Georg de Laval, vilken blivit utsedd till styresman för Svärdsjö sockens storskifte, det första sammanträdet med socknemännen. Storskiftet av inägorna skulle komma att avslutas av storskiftesstyrmannen Wilh. Virgin den 17 februari 1857 (Backlund 1957).

Avsättning av allmänningskogar

1856 hade länsstyrelsen gett i uppdrag åt Jägmästaren Y. A. Segerdahl att undersöka om någon eller några delar av socknens skogsmark lämpligen skulle kunna avsättas för socknemännens gemensamma räkning (Backlund 1957). Vid dessa undersökningar fann Segerdahl två trakter, den ena i närheten av sjön Balungen i västra delen av socknen och den andra vid Storsjön, i den östra delen av socknen. Trakten vid Balungen omfattade omkring 5 000 tunnland (2468 ha) och trakten vid Storsjön omfattade omkring 12 000 tunnland (5923 ha), tillsammans alltså 17 000 tunnland skogsmark som skulle kunna avsättas "för en ordnad skogshushållnings införande" (Backlund 1957).

När Länsstyrelsen avfordrade Svärdsjö socknemäns yttrande om dessa allmänningars avsättande var de allt annat än positiva. Vid sockenstämman den 26 december 1859 framförde de sina protester. Skälen som framhölls var :

”1 att den misshushållning med skogarna, ..., icke var så synnerligen stor...

2 att efter storskiftets slut en bättre hushållning med skogen otvivelaktigen vore att förvänta...

3 att svedjandet, såsom under storskiftet förbjudits, nu vore till det mesta bortlagt

4 att betet voro för socknemännen av yttersta vikt i synnerhet som flera byar blivit på fåbodställen mycket vanlottade...

5 att vården om de föreslagna allmänningarna blir så dyr ... att Sockenmännen med full visshet förutse att någon behållning icke på många år, kanske aldrig är att förvänta, ... ”

Även Bergslaget lämnade in protester, i vilka Dådrans bruk instämde, där man sade att kostnaderna för vården skulle bli större än den avkastning man skulle kunna få från dessa skogar.

Länsstyrelsen verkar dock inte ha fäst något större avseende vid vare sig bolagens eller socknemännens protester. Den 8 mars 1860 lämnade man ett förslag till delning av skogsmarken i ett ”underdånigt brev till Konungen” (Backlund 1957). Efter halvannat år, den 9 november 1861, undertecknade Kungl. Maj:t, Karl XV, brevet med beslutet om allmänningarnas avsättning samt föreskrifter angående avvittringen av marken. Beslutet mottogs inte positivt i socknen; då brevet lästes upp i Svärdsjö kyrka av prosten C Liljenmark lär denne ha yttrat: ”Vi tycks ha en konung, som inte vill att vi ska frysa ihjäl, men kanske efter detta vi få svälta ihjäl”(Boström 1962).

I överensstämmelse med Kungl. Maj:ts föreskrifter avsattes sedan, trots socknemännens mistycke, ”Svärdsjö sockenallmänning” i ett skifte om 2329 tunnland 23,461 kappland (1150 ha) och ”Envikens sockenallmänning” i ett skifte om 1064 tunnland 15,582 kappland (525 ha) (Backlund 1957).

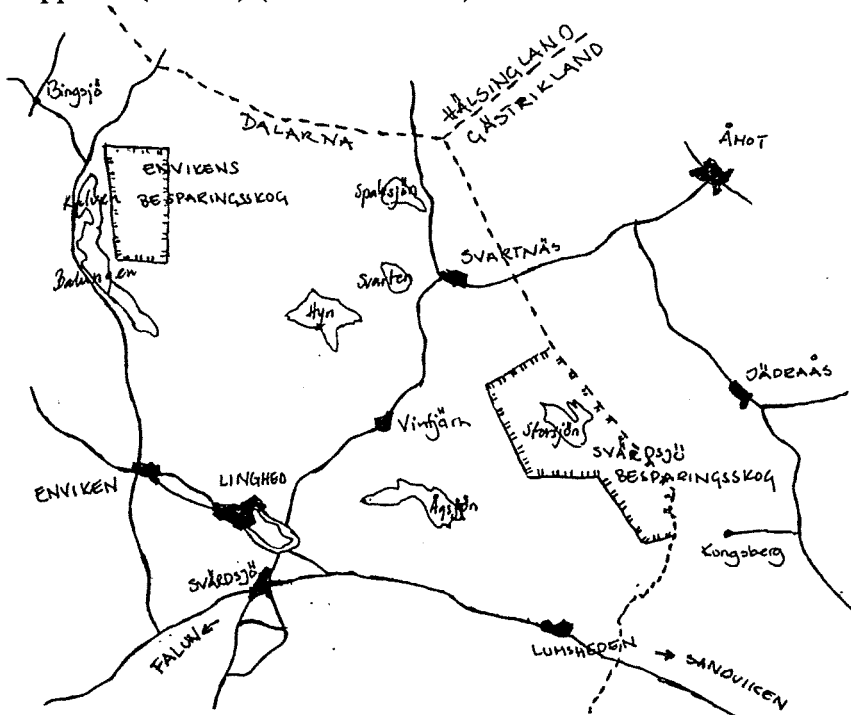

Bild 1. Envikens och Svärdsjö besparingsskog

Skogens skötsel

1870, den 18 juli fastställde länsstyrelsen ett reglemente för allmänningskogarnas allmänna skötsel och förvaltning. Reglementet innehöll 26 paragrafer och Kungl. Skogsstyrelsen som hade uppsikten över skogens förvaltning hade fastställt en tjuugoårig hushållsplan för allmanningarna. För att täcka kostnaderna hade man sålt en liten del av vindfällesskogen. Genom auktion i Lumsheden såldes den vindfallna timmerskogen till Hofors-Kungsbergs bruksägare för 33 öre för varje vindfällt träd som på 9 alnars längd från roten höll 12 tum och däröver (Boström 1962).

Försäljning av avverkningsrätter

Efter förslag av jägmästare Segerdahl och med tillstånd av skogsstyrelsen beslöt allmänningsstyrelsen att en avverkning skulle ske över hela området på de båda allmänningskogarna. Alla bjälk- och timmerträd som 24 tum från roten höll 9 tum skulle huggas. Avverkningsrätten utbjöds på auktion som hölls den 9 juni 1871 på Borgärdets gästgivaregård. Auktionen planerades noga och annonserades i såväl de större Stockholms- och Göteborgstidningarna som i de tidningar som utkom i Gävleborgs och Kopparbergs län. Styrelsen bestämde att avverkningen inte fick säljas under 2 kronor per träd. Om det sista budet skulle komma att ligga under 2 kronor skulle man ropa in avverkningen för allmänningsräkning. Man hade också bestämt att kolskogen och den torra skogen på Svärdsjö allmanning inte fick säljas under 20 000 kronor. Virket på Envikens allmanning skulle man inte sälja under 5 000 kronor (Boström 1962).

Brukspatron Hjalmar Petri, en av dåtidens största bruksägare och främsta finansmän, inropade avverkningen på Svärdsjö allmanning för Kungsfors bruksräkning och avverkningen på Envikens allmanning inropades av Kopparbergs & Hofors bruk. Protokollen berättar att allmanningen detta år, 1871, uppbar 20 000 kr. De följande åren, 1872 och -73, inbringade allmanningen 80 000 kr resp. 325 000 kr. På tre år uppbar alltså allmänningskogen över 400 000 kronor, vilket var en mycket stor summa med dåtidens penningvärde (Boström 1962). Av dessa köpeskillingar bildades sedan "Svärdsjö och Envikens räntebärande fond" (Backlund 1957).

Vägbyggen på Svärdsjö-Svartnäs besparingskog

Besparingskogens läge gjorde att avsättningsförhållandena för skogsprodukterna var allt annat än bra. Man hade vidtagit åtgärder för att förbättra detta förhållande, t ex byggdes flottleder från Storsjön till Jädraån samt över Kungsbergs-Lillån. En ångsåg hade dessutom uppförts vid Storsjön. Sedan flottlederna lades ner, sommaren 1909, och Storsjösågen som uppfördes under första världskriget inte kunde lösa lönsamhetskraven på skogen fick man se sig om efter andra lösningar. Lastbilen och vägbyggandet blev en ny epok i transporten av skogsprodukter (Magnusson 1993).

Vid ett sammanträde i allmänningsstyrelsen för Svärdsjö-Svartnäs besparingskog den 30 april 1923 upptogs frågan om byggande av bilväg från Storsjösågen till Mombyåsvägen på Ovansjö kronopark. Med denna väg skulle man nå järnvägen i Järbo samt bygden och de allmänna vägarna i Järbo socken. Styrelsen var inte emot förslaget, men ansåg att kostnaderna skulle bli alltför höga, varför frågan uppsköts. Vid sammanträdet den 28 september 1925 togs vägfrågan upp på nytt, då man ansåg att

vägen skulle kunna löna sig. Detta beror till stor del på att man tidigare endast hade kunna göra små uttag i den östra delen av besparingsskogen, eftersom fraktkostnaderna (hästkörning) hade blivit alltför dyra (Magnusson 1993).

Vid planläggning av kommande skogsdrivningar, vid styrelsens möte den 22 december 1926, framkom nödvändigheten av en väg mellan Storsjön och Ovansjö kronopark. Man var av skogsvårdsskäl tvungen att förlägga huggningen till den östra delen av besparingsskogen, eftersom det var där de största virkesförråden fanns. Styrelsen konstaterade att det var mycket svårt att färdas söder om Storsjön, i synnerhet under vår och höst. Man fattade därför ett enhälligt beslut om att börja vägbygget under kommande sommar (Magnusson 1993).

Den 29 april 1929 fick ingenjör W Gezelius från Svartnäs uppdraget att undersöka och staka vägen. Dessutom skulle prästskogarna, kyrkoherde och komministerboställena kontaktas för att utverka bidrag till vägbygget. Den 5 juli samma år fick Lektor Amilon vid Skogshögskolan i Stockholm i uppdrag att vidtaga förberedande åtgärder för bygget, eftersom han tillsammans med elever på Skogshögskolan upprättade skogshushållningsplaner över besparingsskogen samt utförde de då aktuella skogstämplingarna (Magnusson 1993).

Vägen, som till största delen byggdes med spett, spade, korp, stubbrytare och skottkärria, mellan Storsjön och Ovansjö Kronopark kom att bli färdig först 1937 (Magnusson 1993).

Besparingsskogens uppdelning mellan byarna

Redan innan storskiftet av inägorna hade avslutats hade frågan om Envikens kapellags utbrytning till egen församling väckts. Genom ett kungligt brev den 6 november 1857 fick Envikens kapellag skiljas från Svärdsjö och utgöra ett enskilt konstitoriellt pastorat (Backlund 1957). Envikens socknemän var inte nöjda med att dela besparingsskogen med Svärdsjöes socknemän och redan 1867 var en utbrytning av Envikens allmanning ur de gemensamma allmanningsskogarna aktuell (Boström 1962). Delningen skulle dock inte komma att genomföras förrän många år senare.

Enligt Kungl. Maj:ts brev den 26 oktober 1888 utbröts Envikens församling ur Svärdsjö socken och blev en egen socken och den 25 januari 1924 blev även Svartnäs egen socken. Någon delning av de gemensamma besparingsskogarna ägde dock inte rum vid dessa tillfällen.

Under utredningen om den nya lagen om häradsallmänningar av år 1932 framkom att Svärdsjö och Envikens socknars häradsallmänningar ej var av samma natur som övriga, vilka var betydligt äldre. Därför skulle den nya lagen inte gälla för dessa allmanningsskogar. Den 17 juni 1938 antogs en lag om allmanningsskogar i Norrland och Dalarna, där allmänningar som uppkommit genom storskifte i Kopparbergs och Gävleborgs län betecknas som besparingsskogar. Denna lag kom alltså att gälla för allmanningarna i Svärdsjö och Envikens socknar (Backlund 1957).

I samband med att reglementen för allmanningsskogarna skulle fastställas innan lagen skulle träda i kraft 1/1 1940 yrkade Envikens socknemän att de olika skogarna skulle fördelas emellan de olika socknarna, så att Svärdsjö och Svartnäs skulle tilldelas

Svärdsjö sockenallmänning och Envikens socken skulle tilldelas Envikens sockenallmänning. De tillhörande fonderna skulle även de fördelas och tilldelas de olika socknarna.

Delningsförslaget gillades dock inte av Svärdsjö socknemän. Dessa gjorde istället upp ett nytt reglemente enligt förut gällande omfattning för Svärdsjö, Envikens och Svartnäs socknar. Envikens socknemän, vilka inte kunde enas med jordägarna från Svärdsjö och Svartnäs, upprättade ett särskilt reglemente för endast Envikens besparingsskog med tillhörande fonder. Länsstyrelsen kunde dock inte se någon anledning att ha särskilda reglementen för de olika skogarna, utan Svärdsjö jordägars förslag fastställdes av Kungl. Maj:t (Backlund 1957).

Envikens jordägande socknemän kunde dock inte godkänna en fortsatt gemensam förvaltning av besparingsskogarna och fonderna, utan instämde Svärdsjö socknemän för Falu Domsagas norra tingslags häradsrätt den 28 januari 1944. De yrkade då att Envikens socknemän ägde större rätt till Envikens sockenallmänning, att de ägde andel i Svärdsjö och Svartnäs samt Envikens socknars besparingsskogas gemensamma skogsmedelsfond och utdelningsfond samt andra tillgångar samt att Envikens socknemän skulle få del av fonderad inkomst och av influten avkastning från besparingsskogen. (Backlund 1957)

1945 meddelar häradsrätten i sin dom att Envikens socknemän äger större rätt till Envikens sockenallmänning än de övriga delägarna i det ursprungliga storskifteslaget. Svärdsjö och Svartnäs socknars socknemän ville inte finna sig i Häradsrättens dom utan överklagade vid Kungl. Maj:ts och Rikets Svea Hovrätt. Den tolfte juli följande år, 1946, fastslog dock Hovrätten Häradsrättens dom och meddelade att Envikens jordägande socknemän ägde bättre rätt till Envikens sockenallmänning än jordägarna i Svärdsjö och Svartnäs. Samtidigt meddelade man hur de lösa tillgångarna skulle fördelas (Backlund 1957).

Den 19 december förelåg så skiftesmännens fördelning av de lösa tillgångarna, och den 30 december samma år godkändes skiftet av respektive socknemäns ombud. Omedelbart efter Hovrättens dom och skiftesmännens fördelning upprättades nya reglementen, dels ett för Svärdsjö och Svartnäs socknars besparingsskog, skogsmedelsfond och utdelningsfond, dels ett för Envikens sockens besparingsskog, skogsmedelsfond och utdelningsfond. Dessa reglementen fastställdes genom Kungl. Maj:ts beslut den 18 mars 1949 och den 24 april tillsattes en ny styrelse för respektive besparingsskog (Backlund 1957).

1953 kom så en ny lag om besparingsskogar. Där anges särskilt hur avkastningen från Svärdsjö och Svartnäs socknars besparingsskog och Envikens besparingsskog får användas eller fonderas (SFS 1952:167, 18 §). "Med allmänningsskog förstås i denna lag områden som avsatts till besparingsskog vid storskifte i Dalarnas län och Gävleborgs län eller till allmänning vid avvitrning i Västerbottens och Norrbottens län. Lag (1996:947)" (SFS 1952:167, 1 §). Viss begreppsförvirring råder alltså, skogen avsattes som sockenallmänning 1861, räknades som besparingsskog i lagen 1938 och anges nu åter som allmänning.

Avslutning

Efter många om och men fick alltså Envikens socknemän som de ville, besparingsskogen som avsattes i den gamla Svärdsjö socken delades på byarna. De män som först tog upp frågan om delning lär dock knappast ha varit med då delningen till slut blev av. Svärdsjö sockens besparingsskog har en historia full av missnöje och meningsskiljaktigheter bakom sig men förhoppningsvis kan den nu, efter drygt hundra år, utgöra det gemensamma goda för socknemännen som man får hoppas var Kungl. Maj:ts mening när man beslutade om avsättningen 1861.

Litteratur

- Backlund, E. V. (1957) Historik över Svärdsjö och Svartnäs socknars samt Envikens sockens besparingsskogar. Bröderna Boberg. Falun.
- Boström, E. (1962) 100 år Historik över Svärdsjö och Svartnäs socknars samt Envikens sockens allmänningar. Bröderna Boberg. Falun.
- SFS 1952:167 Lag (1952:167) om allmänningsskogar i Norrland och Dalarna
- Magnusson, L. (1993) Vägbyggare och vägbyggen på 1920- och 1930- talen på Envikens-Svärdsjö-Svartnäs besparingsskogar. Skrifter utgivna av Vägverkets museum 1. Vägverkets museum. Borlänge.